

Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu

Utku YAPICI *

Özet

Birleşmiş Milletler sistemi dâhilinde kuvvet kullanma istisnai haller dışında yasaklanmıştır. Ancak 1945 sonrasında uluslararası politika alanında ciddi değişimler yaşanmış, yeni tehditler ortaya çıkmış, varolan tehditlerin de yıkıcı güçlerinde büyük artışlar olmuştur. Bu tehditlerin en önemlilerinden birisi de terörizmdir. Bu durum, devletlerin terörizm karşıtı önlemler konusunda varolan kuvvet kullanma kurallarını esnekletirmeye dönük birçok strateji üretmesine yol açmıştır. Üretilen yeni stratejiler, kuvvet kullanma yasağının terör karşıtı eylem konusunda dar yorumu, kuvvet kullanma yasağının sınırlı istisnası ya da meşru müdafaa hakkını terörist tehdit karşısında yeniden formüle edilmesi biçimlerinde olmaktadır.

GİRİŞ

Toplumsal düzenin en vahim yanlarından biri olan şiddet, uluslararası alanda klasik biçimiyle devletlerarasında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda devletlerin amaçlarına ulaşmak için diplomasi yerine askeri gücü kullanmaları sorunu, uluslararası hukuk alanının temel tartışma konularından biri olagelmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması dönemine kadar olan süre boyunca kuvvete başvurma, devletler için bir hak olarak değerlendirilmiş, ancak gerek silahlı güce başvurulması, gerekse çatışmanın yürütülmesi bazı kurallara bağlanmıştır. Bu kural türlerinden silahlı çatışmalar sırasında uygulanacak kuralları belirleyen *jus in bello* kuralları daha fazla gelişmiş, kuvvete başvurulmasını düzenleyen *jus ad bellum* kuralları ise daha zayıf kalmıştır. Bu zayıflığın nedeni kuvvete başvurma hakkının devletlerin hakkı olarak görülmesidir.

Jus ad bellum kuralları için kuvvete başvurma kısıtlandığı ve daha sonra da yasaklandığı 20. yüzyıl bir canlanma dönemi olmuştur. 1920’de Milletler Cemiyeti Mısakı, 1928’de Briand-Kellog Paktı bu yönde ilk adımları atmışlardır. 1928–1945 arasında devletlerin uygulamaları da belirli istisnalar dışında ulusal politikanın bir aracı olarak kuvvet kullanılmasını yasaklayan bir örf ve adet kuralının varlığını ortaya koymuştur. 1945 BM Antlaşması ise bu konuda en ileri ve kapsamlı düzenlemenin atıldığı belge olmuştur. BM Antlaşması’yla bütün üye devletlerin kuvvet kullanmaktan ve

tehdidinden kaçınacakları bir sistem öngörülmüş, istisnai haller dışında kuvvet kullanımını yasaklanmıştır.

Böyle bir sistem içinde, 1945 sonrasında uluslararası politika alanında ciddi değişimler yaşanmış, 1945 öncesi dönemde öngörülmeyen yeni tehditler ortaya çıkmış, 1945 öncesinde öngörülen tehditlerin de yıkıcı güçlerinde önemli artışlar olmuştur. İşte bu tehditlerin en önemlilerinden biri terörizmdir. Bu bağlamda, devletlerin terörizmle mücadele konusunda kuvvet kullanımına başvurmaları hakkındaki tartışmalar özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında uluslararası politika gündeminin merkezine yerleşmiştir. Devlet merkezli bir paradigmanın ürünü olan BM sisteminin içinde kalarak, devlet dışı unsurların da yer aldığı terörizmin ne şekilde değerlendirilebileceği sorunu bu çerçevede çalışmanın temel tartışma konusudur. Bu tartışma yürütülürken, terörizme karşı kuvvet kullanımı konusunda çeşitli doktrinler aktarılacak, terörizme karşı kuvvet kullanımının meşruiyeti ve hukukiliğine yönelik çeşitli görüşler değerlendirilecektir.

BM SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE TERÖRİZME KARŞI KUVVET KULLANIMININ HUKUKİLİĞİ

Kuvvet Kullanmama İlkesi

BM Antlaşması'nın çeşitli hükümlerinde devletlerin aralarında çıkan uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözme yükümlülüğü altında oldukları ifade edilmiştir. Örneğin antlaşmanın giriş bölümünde "BM üyelerinin uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için kuvvetlerini birleştirip", "müşterek çıkarların icapları dışında silah kullanılmamasını sağlayan prensipleri kabule ve usulleri tesise" kararlı oldukları belirtilmiştir.¹ BM'nin, Antlaşmanın birinci maddesinde aktarılan temel gayesi içinde de "uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışa yönelik tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak..." sayılmıştır.² Yine BM Antlaşması 2/3 hükmünde üye devletlerin uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözecekleri öngörülmüştür. Başeren'in ifade ettiği gibi hiyerarşik bir yapı içinde olan birçok BM amacı içinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması ilk sırada yer almaktadır. Bu nedenle de BM'nin barışı koruma amacının normatif ifadesi olan BM Antlaşması'nın md 2/4 hükmü, geniş kapsamlı bir yasak olarak değerlendirilmelidir.³ Portela ve Başeren'in de belirttiği gibi, Antlaşmanın md 2/4'ün getirdiği silahlı saldırı yasağı *jus cogens* kuralı niteliğindedir.⁴ Louis Henkin'in ifade ettiği gibi bu norm 20. yüzyıl uluslararası hukukunun en temel normudur.⁵

(*) Ankara Üniversitesi S.B.E. Uluslararası İlişkiler, Arş. Gör.

¹ Aktaran Enver Bozkurt, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, (Ankara: Nobel Yayınları, 2003), ss.16,17.

² Antlaşma orijinal metninden çeviri: Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, (Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998), s.212.

³ Sertaç Hami Başeren, *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003), ss.49,50.

⁴ Clara Portela, 'Terrorism and the Law of the Use of Force', *Berlin Information Center for Transatlantic Security Research Note*, Haziran 2002, <<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>>, (1.5.2005). Başeren, *a.g.e.*, ss.74-77.

⁵ Aktaran: Devika Hovell, 'Chicks in the Armour: International Law, Terrorism and the Use of Force', *UNSW Law Journal*, Cilt:27, Sayı:2, 2004, s.400.

BM Antlaşması'nın 2/4 hükmünün içeriği de terörizme karşı kuvvet kullanımı konusunda önemli çıkarımlar yapmamıza olanak sağlamaktadır⁶. Madde 2/4'e göre "Örgüt üyeleri, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse BM'nin amaçları ile bağdaşmayan başka herhangi bir biçimde kuvvet kullanmaktan ya da kuvvet kullanma tehdidinden kaçınacaklardır."⁷ Bu demek oluyor ki, terörizme karşı kuvvet kullanımı ya da tehdidi de herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına ve BM amaçlarına aykırı bir biçimde gerçekleşmemektedir.

BM Antlaşması 24. maddeye göre Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusunda başlıca sorumlu organdır. BM Antlaşması'nın VII. Bölümü'nde yer alan 39–51. maddeler bu konuyu düzenlemektedir. 39. maddeye göre Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptayıp, uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden tesisi için tavsiyelerde bulunmakta ya da 41. ve 42. maddeleri uyarınca hangi eylemleri alacağını kararlaştırabilmektedir.⁸ 42. madde, BM Antlaşma düzeni içinde silahlı kuvvet kullanımına da olanak tanımaktadır. Bu demek oluyor ki, Güvenlik Konseyi kararıyla ve onun eliyle terörist saldırı karşısında kuvvet kullanılması teorik olarak mümkündür.

Meşru Müdafaa Kapsamında Terörist Saldırıya Karşı Kuvvet Kullanımı

Terörist saldırıya karşı kuvvet kullanmaya BM sistemi içinde olanak tanıdığı düşünülen diğer madde ise meşru müdafaaı düzenleyen 51. maddedir. Maddeye göre:

"Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, BM üyelerinden birisinin *silahlı saldırıya* hedef olması halinde, *Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya* kadar *doğal* olan bireysel ya da birlikte meşru müdafaa hakkına hanel getirmez. Meşru müdafaa hakkının kullanılması sırasında üyeler tarafından alınan tüm önlemler derhal Güvenlik Konseyi'ne bildirilecek ve hiçbir şekilde Güvenlik Konseyi'nin bu Antlaşma gereği sahip olduğu uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden kurulması için gerekli göreceği şekilde eyleme geçme yetkisi ve sorumluluğunu etkilemeyecektir."⁹

Terörist saldırıya karşı kuvvet kullanımında meşru müdafaaaya başvurulmasının sınırlılıkları maddeye göre silahlı saldırıya uğrama ve süre kısıtlamalarıdır. Bu iki kısıtlamaya, 51. maddede yer almasa da, yapılagelişten kaynaklanan sınırlamalar olarak orantılılık ve gereklilik koşulları da eklenebilmektedir.

Silahlı Saldırıya Uğrama Koşulu

Birinci kısıtlama, maddede yer alan *silahlı saldırıya* uğrama koşuludur. Schmitt'in ifade ettiği gibi, bütün kuvvet kullanma biçimleri silahlı saldırı düzeyine yükselme-

⁶ Terörizme karşı kuvvet kullanımı konusunda temel Türkçe çalışmalar için bkz. İbrahim Kaya, *Terörle Mücadele ve Uluslararası Hukuk*, (USAK Yayınları: Ankara, 2005). Fatma Taşdemir, *Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi*, (Ankara: USAK Yayınları, 2006). Ahmet Hamdi Topal, *Uluslararası Terörizm ve Terörist Eylemlere Karşı Kuvvet Kullanımı*, (İstanbul: Beta Basım Yayın, 2005).

⁷ Antlaşma orijinal metninden çeviri: Keskin, *a.g.e.*, s.213.

⁸ Keskin, *a.g.e.*, s.60.

⁹ Antlaşma orijinal metninden çeviri: *y.a.g.e.*, s.219.

mektedir. Fiziksel kuvvet kullanımı içermeyen çeşitli eylemler; örneğin bilgisayar ağlarına saldırılar kuvvet kullanma biçimi olabilmekte, dolayısıyla Schmitt'e göre BM Antlaşması md 2/4'teki kuvvet kullanma yasağına aykırı olabilmektedirler. Ancak bu tür eylemler, kuşkusuz silahlı saldırı boyutunda değildir.¹⁰ Dolayısıyla terörist saldırıya karşı meşru müdafaa bağlamında kuvvet kullanımının birinci koşulu bu saldırının bir silahlı saldırı boyutunda olmasıdır. Ancak sorun bu saptamayla bitmemektedir. Çünkü uluslararası hukuka göre silahlı saldırı sadece devletler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bir başka ifadeyle devlet dışı aktörler uluslararası hukukun süjesi değildirler.¹¹ Böyle bir ortamda, terörist örgüt tarafından gerçekleştirilen silahlı saldırının bir başka **devlet ile bağlantı**sının bulunması ve bu bağlantı üzerine meşru müdafaa hakkının kullanılması gerekmektedir.

Sorun, silahlı saldırı kavramının tek bir tanımının olmaması nedeniyle daha da karmaşık hale gelmektedir. Resmi olmaya en yakın 'silahlı saldırı tanımı' 1974 Saldırının Tanımı Kararı'nda mevcuttur. Karara göre "bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer devletin ülkesinde saldırı ya da işgal eylemleri..., bir devletin diğer devletin ülkesinde bombalama veya her çeşit silah kullanımını kapsayan eylemleri; bir devletin limanları ve kıyıların başka bir devletin silahlı güçleri tarafından ablukaya alınması, bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir başka devletin kara, deniz ve hava kuvvetlerine saldırısı" saldırı biçimleri arasında sayılmıştır. Burada sayılan saldırı biçimlerinin, silahlı saldırı boyutuna ulaşip meşru müdafaa hakkının kullanılmasına temel oluşturması mümkündür.¹² Terörizm konusunda önemli olan ise 1974 Saldırının Tanımı Kararı'nın 3. maddesinin dolaylı kuvvet kullanma yollarını açıklayan (f) ve (g) fıkralarıdır. (f) fıkrasında devletin kendi ülkesini başka bir devlete saldırı için kullandırması da dolaylı kuvvet kullanma yolları arasında sayılmıştır.¹³ Hovell'e göre bu fıkra topraklarını terörist grupların kullanımına açan devletlere karşı da kullanılabilir.¹⁴

Aynı maddenin (g) fıkrasına göre ise "bir devlet tarafından ya da devlet adına diğer bir devlete karşı askeri faaliyetler icra eden silahlı çetelerin, grupların, gayri nizami ya da paralı askerler gönderilmesinin ya da esaslı dahlinin saldırı fiili oluşturacağı teslim edilmiştir. Divan, bunlara 1986 tarihli Nikaragua v. United States of America (ABD) Davası Kararı'nda silahlı çetelerin faaliyetlerinin silahlı saldırı olabilmesi için kapsamlı ve etkili olma şartını eklemiştir. Divan, kararında 'esas dahlin' silahlı saldırı olarak adlandırılabilmesi için müdahale eden devletin düzenli ordusunu kullanmak dışında kalan yollarla ayaklanmayı bi'l-kuvve yaratması ve kontrol etmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁵ Böylelikle bu koşullara uyan bir dolaylı saldırı, silahlı saldırı olarak değerlendirilebilmekte, terörist saldırıya karşı 51. madde kapsamında kuvvet kullanımı mümkün olabilmektedir. Ancak burada da, terörist grupla devlet arasında bir bağlantının bulunması koşulunun yerine getirilmesi gerekmektedir. Bir başka ifadeyle, Divan 1986 Nikaragua v. United States of America Davası Kararı'nda bir devletin başka bir devletin ülkesine silahlı çeteler göndermesi halinde, bu çetelerin si-

¹⁰ Michael N. Schmitt, 'Counter Terrorism and the Use of Force in International Law', *The Marshall Center Papers*, Sayı:5, <http://www.marshallcenter.org/site-graphic/lang-de/page-pubs-index-1/static/xdocs/coll/static/mcpapers/mc-paper_5-en.pdf>, (15.5.2005).

¹¹ Portela, *a.g.m.*, <<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>>.

¹² Keskin, *a.g.e.*, ss. 46-48.

¹³ *Y.a.g.e.*, s.48.

¹⁴ Hovell, *a.g.m.*, s.412.

¹⁵ Aktaran Başeren, *a.g.e.*, s.101.

lahlı saldırılarının düzenli ordu saldırıları ile aynı şiddet ve ölçekte olması şartıyla, BM Antlaşması 51. madde çerçevesinde bir 'silahlı saldırı' olabileceğini kabul etmiştir. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir diğer konu, dolaylı saldırının silahlı saldırı boyutuna erişebilmesi için öngörülen eşğin yüksekliğidir.¹⁶

Silahlı saldırı oluşturmayan her eylem karşısında olduğu gibi terörist eylem karşısında da, geçerli olan ister yapılageliş isterse BM Antlaşması olsun, devletlerin silahlı bir karşılık verme hakları bulunmamaktadır.¹⁷ Bir başka ifadeyle, terörist saldırının doğrudan veya (yukarıdaki koşullara sahip) dolaylı bir silahlı saldırı olması meşru müdafaa için gereklidir.¹⁸

Ancak birçok durumda terörist bir saldırı Saldırının Tanımı Kararı'ndaki kategorilerin hiçbirine dâhil edilememektedir. Çünkü tanıma ancak devletlerin eylemleri dâhil edilebilmektedir. Bu durumda Pontela gibi kimi uzmanlara göre, terörist eylem gerçekleştirildiğinde, bu eylemin devletle bağlantısının bulunmasından başka bir yol izlenerek meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanabilmek mümkündür. Çünkü Saldırının Tanımı Kararı'ndaki liste tam anlamıyla kapsayıcı bir nitelik taşımamaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin kararda öngörülmeleyen durumlarda, saldırı durumunu saptama yetkisi bulunmaktadır.¹⁹

Süre Kısıtlaması

İkincisi, 51.maddede yazıldığı gibi, bu hak **BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alınca** kadar geçerlidir. Bir başka ifadeyle, hak zaman açısından sınırlı tutulmuştur. BM'nin gerekli önlemleri almayı gerçekleştirdiğinde terörist saldırıya karşı meşru müdafaa hakkını kullanan devlet kuvvet kullanmayı içeren eylemini bitirmek zorundadır.²⁰ 51. madde içine böyle bir kayıt konulması terörist saldırı karşısında meşru müdafaa çerçevesinde kuvvet kullanımının istisnai durumunu gösteren bir başka unsurdur. BM Güvenlik Konseyi'nin gerekli önlemleri almasından sonraki kuvvet kullanma eylemi, meşru müdafaa kapsamında değerlendirilmemektedir, dolayısıyla BM Antlaşması'na aykırı olacaktır. Ancak burada tartışmalı olan ve henüz tatmin edici cevap verilemeyen soru, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması için alacağı hangi gerekli önlemlerin, meşru müdafaa hakkına son vereceği,²¹ bir başka ifadeyle 'gerekli önlemlerin' ölçütünün ne olacağıdır.

Orantılılık ve Gereklilik Koşulları

Silahlı saldırıya mukabellen işlenen fiilin meşru müdafaa niteliğini ortaya koyan en önemli ölçütlerden biri orantılılık ilkesidir.²² Bu ilke meşru müdafaya neden olan si-

¹⁶ Taşdemir, *a.g.e.*, s.148.

¹⁷ Keskin, *a.g.e.*, s.49.

¹⁸ Bozkurt, *a.g.e.*, s.59.

¹⁹ Portela, *a.g.m.*, <<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>>.

²⁰ Y.a.g.m., <<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>>.

²¹ Başeren, *a.g.e.*, s.140.

²² Kullanılacak kuvvetin saldırı ile orantılı olması gerektiği yönündeki en önemli olay 1837 Caroline olayıdır. Caroline olayı Kanada'nın İngiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık savaşı sırasında ortaya çıkmıştır. Kanadalılar savaş sırasında Amerikan bandıralı Caroline adlı geminin sağladığı silahlarla, Kanada'ya ait Navy adası yakınlarından geçen İngiliz gemilerine saldırıyorlardı. İngilizler bu gemiyi bir Amerikan limanında ele geçirip Niyagara şelalesinden aşağı attılar. Bu durumda İngiltere, gemiyi ele geçirip yok ederken meşru savunma hakkı çerçevesinde hareket ettiğini ileri sürdü. ABD görüşüne göre ise, İngiltere'nin bu durumda meşru müdafaa hakkı iddiası geçersizdir. Çünkü bu hakkın kullanılabilmesi,

lahlı saldırı ile, bu saldırıya karşı girişilen meşru müdafaa fiili arasında bir orantılılık bulunmasını gerektirmektedir.²³ Bu bağlamda meşru müdafaa mevcut hukuka aykırı fiilden dolayı faili cezalandırma ya da gelecekteki olası ihlallerini önleme amacı yoktur. Yalnızca faili durdurma amacı vardır ve mukabil fiilin orantılılığını bu amaç belirlemektedir.²⁴ Bu çerçevede silahlı saldırı kapsamına giren terörist fiillere karşı girişilen orantılı olmayan meşru müdafaa fiillerini savaş hukukuna (*jus in bello*) aykırı kabul etmek ve izin verilen kuvvet kullanımı (*jus ad bellum*) sınırları içinde görmemek gerekecektir.²⁵ Gereklilik ise saldırının durdurulması için kuvvet kullanma dışında başka bir yolun kalmaması anlamındadır.²⁶

TERÖRİZM KARŞITI ÖNLEMLER KONUSUNDA VAROLAN KUVVET KULLANMA KURALLARINI ESNEKLEŞTİRMEYE YÖNELİK STRATEJİLER

Devletler, terörizm karşıtı önlemler konusunda varolan kuvvet kullanma kurallarını esnekletirmeye dönük birçok strateji üretmişlerdir. Bu stratejileri aşağıdaki üç başlık altında toplamak mümkündür.

Kuvvet Kullanma Yasağının Terör Karşıtı Eylem Konusunda Dar Yorumu

Bu konseptte göre kuvvet kullanımına dayanan terör karşıtı eylem, kuvvet kullanımı konusundaki genel yasağın kapsamı dışında değerlendirilmektedir. Böylelikle söz konusu kuvvet kullanma eyleminin BM Antlaşması madde 2/4'ün bir istisnası olduğunu ispatlama yükümlülüğü de ortadan kalkmaktadır. Bu konsept bağlamında kuvvet kullanımının toprak kazancı veya diğer hükümete karşı bir baskı aracı olarak kullanılmayacağı ve böylelikle BM Antlaşması madde 2/4'te korunan devletin ülke bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına bir tehdit oluşturmayacağı iddia edilmektedir. Ayrıca uluslararası terörizm birçok kez BM Genel Kurulu tarafından resmi olarak kınandığından ve BM Güvenlik Konseyi tarafından terörist saldırıların uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturmasına karşı her araçla mücadeleye etme gerekliliği vurgulandığından, bu bağlamda bir kuvvet kullanımının BM amaçlarıyla uyumadığı konseptte göre söylenebilir.²⁷

Bu konseptin savunucularına göre BM Antlaşması md 2/4'ün dar yorumu bütün kuvvet kullanma biçimlerini hukuki kılmamaktadır. Bu konsept dahilinde bir müdahale, konseptin savunucularına göre, diğer devletin ülkesinde yerleşik teröristlerin kuşatılması ve öldürülmesi ve yine diğer devlet ülkesindeki terörist üslere askeri saldırıyı da kapsayabilmekte ancak terörizme destek sağlayan yabancı devlete karşı bir saldırı boyutuna getirilememektedir.²⁸ Bir başka ifadeyle, bu konseptte göre bir terörist teh-

tehlikenin o anda ortaya çıkmış, ani, başa çıkılmaz ve başka hiçbir koruma yoluna başvurmaya imkan bırakmayacak nitelikte olmasına bağlıdır. İngiltere de sonuçta bu koşulların meşru müdafaa hakkının koşulları olduğunu kabul etmiştir. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Keskin, *a.g.e.*, ss.50,51.

²³ Pazarıcı'ya göre orantılılık ile saldırı eylemi ile meşru müdafaa eylemi arasında orantı bulunması değil, saldırıyı durduracak ve etkilerini ortadan kaldıracak ölçüde kuvvete başvurulması kastedilmektedir. Bkz. Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri 4.Kitap*, (Ankara: Turhan Kitabevi, 2000), s.120.

²⁴ Başeren, *a.g.e.*, s.137.

²⁵ Bozkurt, *a.g.e.*, s.62.

²⁶ *Y.a.g.e.*, s.60.

²⁷ Rainer Grote, 'Between Crime Prevention and the Laws of War: Are the Traditional Categories of International Law Adequate for Assessing the Use of Force Against International Terrorism?', <<http://edoc.mpil.de/conference-on-terrorism/index.cfm>>, (14.4.2005), s.11.

²⁸ Grote, *a.g.m.*, s.12.

didi ortadan kaldırmak için sınırlı ve geçici nitelikteki kuvvet kullanımı, BM Antlaşması'nda yer alan kuvvet kullanma yasağını ihlal etmemiş olacaktır.²⁹

Kuvvet kullanma yasağını terör karşıtı eylem konusunda dar yorumlayan bir diğer görüşe göre de, 'zararla karşılık' ile 'meşru müdafaa' arasındaki farklar görmezden gelinmektedir. Böylelikle günümüzde zararlar karşılık kavramı, terör karşıtı eylemler düzeninde yeniden üretilme sürecine sokulmaktadır.³⁰ 'Zararla karşılık' bir devletin, diğer bir devlete karşı uluslararası hukuka aykırı kendi kusurlu fiili ile yarattığı uyuşmazlığın tatminkâr bir çözüme rıza göstermesi için, bu ikinci devleti zorlamak amacıyla istisnaen izin verilen, aksi halde illegal olan haksız bir fiildir. Uluslararası örf ve adet hukukuna göre zararlar karşılık fiili hukuka aykırıdır. Ancak öteki devletin zararlar karşılığı sebebiyet veren uluslararası hukuka aykırı fiiline karşı işlendiği için yasallık kazanmaktadır.³¹ Zararla karşılık, bu bağlamda, terörizme karşı kuvvet kullanma konusunda da bir hukukilik zemini olarak ileri sürülebilmektedir. Oysa BM Antlaşması md 2/4'e aykırı bir biçimde kuvvet kullanıldığı durumda, zararlar karşılık yoluna gitmek, mukabellen yapılan fiilin hukuka aykırılığını ortadan kaldırmamaktadır. Bir başka ifadeyle, tıpkı silahlı saldırının saldırıya eşdeğer tutulması yoluyla 51. maddenin terörizme karşı kuvvet kullanımına daha fazla olanak sağlaması yolundaki girişimlerde olduğu gibi, terörizme karşı kuvvet kullanımı konusunda zararlar karşılığı meşru müdafaa ile özdeşleştirme girişimlerinin de uluslararası hukuka aykırı olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Kuvvet Kullanma Yasağının Sınırlı İstisnası Yararına Tartışmalar

Bir başka grup hukukçu da, terörizme karşı kuvvet kullanma hakkının, kuvvet kullanma yasağının BM Antlaşması metnine yazılmamış sınırlı bir istisnası sayılması fikrini ileri sürmektedirler. Grote'ye göre böyle bir iddianın olası temeli karşılıklılık hukuğudur. Yine Grote'ye göre BM Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinin öncesinde eğer bir devlet uluslararası bir haksız fiilin mağduru olursa silahlı karşılık verme hakkına sahip olurdu. Bu bağlamda, karşılıklılık konseptinin yeniden ortaya atılması uluslararası terörizm karşısında kuvvet kullanımı bağlamında olmuştur. Çünkü böyle bir konsept devletlerin terörizm ile mücadelede ellerini güçlendirmektedir. Bu görüşü savunanlara göre BM Antlaşması sistemi silahlı karşılıkları toptan yasaklamamaktadır ve bu çerçevede terörist eylemler karşı kuvvet kullanmak mümkündür. Bu noktada, böyle bir görüşün BM organlarının bildirge ve kararlarında büyük ölçüde destek bulmadığını söylemek yerinde olacaktır.³²

Bu konsept altında değerlendirilebilecek bir başka alternatif görüşe göre ise, BM Güvenlik Konseyi'nin çeşitli nedenlerle çalışmadığı durumlarda devletlerin kuvvet kullanma hakkının terörizm karşısında kuvvet kullanımı konusunda da mümkün olabileceği savunulmaktadır. Böyle bir yaklaşım Grote'ye göre uluslararası toplumun terörist eylemleri sadece tek tek üye devletler açısından değil, dünya düzeninin bütünsel istikrarı için de bir tehdit olarak görmeleriyle daha çok taraftar toplayabilmektedir. Bu görüşe göre, gelecekteki terörist eylemleri engellemek adına bile olsa kuvvet kul-

²⁹ Taşdemir, *a.g.e.*, s.115.

³⁰ *Y.a.g.e.*, s.120.

³¹ Başeren, *a.g.e.*, ss.151, 152.

³² Grote, *a.g.m.*, ss.12,13.

lanan devlet sadece kendi yararına değil uluslararası düzenin yararına da hizmet etmektedir.³³

Meşru Müdafaa Hakkını Terörist Tehdit Karşısında Yeniden Formüle Etme Girişimleri

Meşru müdafaa hakkının³⁴ terörist tehdit karşısında yeniden formüle edilmesi iki biçimde olabilmektedir: Birincisi BM Antlaşması 51. maddenin, ikincisi ise örf ve adet hukukundaki meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanması ile.

Birinci yolu izleyen bazı hukukçular BM Antlaşması 51. maddede meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi için bir koşul olarak öngörülen 'silahlı saldırı'yı modern terörizmin özelliklerini dikkate alarak yeniden değerlendirerek, 51. maddeyi geniş yorumlamışlardır. Bu görüşlere göre terörist saldırıların ayrı ayrı değil bütünsel olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bir başka ifadeyle, bu yaklaşıma göre bir devletin bir dizi terörist eylemle karşılaşması ve bu eylemlerin her birinin düşük düzeyde kuvvet kullanımı ile gerçekleşmesi, bu eylemlerin 'silahlı saldırı' olarak değerlendirilmesine ve dolayısıyla eylemler karşısında meşru müdafaa hakkının kullanılmasına engel değildir. Dolayısıyla bir terörist eylem dizisi, mağdur devlete karşı düzenlenen ve devam etmekte olan bir silahlı saldırı olarak değerlendirilebilir.³⁵ Bu yolu izleyen bir başka grup hukukçu ise, terörizme karşı meşru müdafaa hakkının kullanılması bağlamında bir diğer problemlili olan orantısallık sorunu karşısında da benzer görüşleri ileri sürmektedirler. Tıpkı, terörist eylemin silahlı saldırı sayılması konusunda tasarlanan bütünsel yaklaşım gibi, terörist eyleme karşı güç kullanımında da 'kümülatif orantısallığın' mümkün olabileceğini savunmaktadırlar.³⁶

Meşru müdafaa hakkının terörist tehdit karşısında yeniden formüle edilmesinin ikinci biçimi ise örf ve adet hukukundaki meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanmasına, dolayısıyla neo-realist yaklaşıma dayanmaktadır. Hatta bu yaklaşım önleyici meşru müdafaa yaklaşımının temel argümanlarını sunmaktadır. Arend'e göre, BM Antlaşması 51. maddenin dar yorumunun karşısında duran hukukçuların temel argümanlarından biri BM Antlaşması'nın niyetinin, Antlaşma yapılmadan önce varolan önleyici meşru müdafaa konusundaki örf ve adet hukukunu kısıtlamak olmadığı görüşüdür. Bu yaklaşıma göre 'silahlı saldırı' meşru müdafaya başvurulabilecek durumlardan sadece biridir. Nitekim bu ekol içinde yer alan Schwebel'e göre 51. madde "hakkın kullanımını sadece ve sadece bir silahlı saldırının vuku bulmasına bağlamaktadır."³⁷

BM Antlaşması'nın, Antlaşma yapılmadan önce varolan önleyici meşru müdafaa konusundaki örf ve adet hukukunu kısıtlamak amacıyla olmadığı ve dolayısıyla 51. maddenin geniş yorumlanabilmeye müsait olduğu şeklindeki görüş doğru bir zemine oturmamaktadır. Çünkü 1920–1945 yılları arasında Paris Paketi ve Briand Kellogg Paketi'nin imzalanması³⁸ örf ve adet hukukunda önemli değişikliklere yol açmıştır. Devletlerin 1928–1945 arası uygulamaları, belli istisnalar dışında, ulusal politikanın bir

³³ *Y.a.g.m.*, ss.13,14.

³⁴ Terörizm ve meşru müdafaa konusunda bkz. Topal, *a.g.e.*, ss.104-113.

³⁵ Grote, *a.g.m.*, s.16.

³⁶ *Y.a.g.m.*, s.19.

³⁷ Antony Clark Arend, 'International Law and the Preemptive Use of Military Force', *The Washington Quarterly*, Cilt:26, Sayı:2, Bahar 2003, ss.92,93.

³⁸ Pazarıcı, *a.g.e.*, s.112.

aracı olarak kuvvet kullanımını yasaklayan bir örf ve adet kuralının varlığını ortaya koymaktadır.³⁹ Bu nedenle, yukarıdaki görüşü savunan hukukçuların örf ve adet hukuku bir dayanak olarak göstermesi geçerli değildir.

11 EYLÜL TERÖRİST SALDIRISI, SONRASI VE BUSH DOKTRİNİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR

11 Eylül 2001 Terörist Saldırısı ve Terörizmin Değişen Niteliği

11 Eylül 2001 saldırısı, terörizme yeni bir boyut getirmişti. Bu 'yeni terörizmin' *dünya çapında örgütlü* bir yapısı vardı (El Kaide küreselleşmeye mükemmel bir şekilde ayak uydurmuştu), ancak ne bir toprak parçasının bağımsızlığı gibi somut isteklere sahipti ne de belirgin politik ayrıcalıklar talep ediyordu.⁴⁰ Ramonet'in ifadesiyle dünya bu saldırı sonrasında şehir devletler, bölge-devletler ve ulus-devletlerden sonra artık küreselleşmenin bir ürünü olan ağ-devletleri (*network states*) görmüştü. Bin Laden'in kişiliğinde somutlaşan bu ağ devlet, Somali ve Afganistan gibi içi boş devletleri (*empty states*) dolduruyor, geleceğin '*şirket-devletleri*' için de 'ürkütücü bir model' işlevi görüyordu.⁴¹ Kissinger'in de ifade ettiği gibi küreselleşen terörist sistem, "...küresel düzeyde örgütlenmiş ve eşzamanlı olarak hareket edebilen parçalar..." dan oluşuyordu.⁴² Dolayısıyla, verilecek cevaplar aynı zamanda küresel ölçekli olacaktı. Böylece, Sever'in ifade ettiği gibi; şiddet şiddeti, terör terörü doğuracak, 'uygarlar', 'kendi barbarlarını' yaratabileceklerdi.⁴³

11 Eylül 2001 saldırıları, sadece terörist eylemin yapısı ve niteliği konusunda yukarıda aktarılan önemli dönüşümlerin ilk temel göstergesi olmamış, Ulfstein'in ifade ettiği gibi aynı zamanda terörizm karşısında kuvvet kullanımı konusunda yeni tartışmalar başlatmıştır.⁴⁴ Bu tartışmaların ilki 11 Eylül 2001 saldırıları ertesinde gerçekleşen ABD'nin Afganistan operasyonu üzerinedir.

Afganistan Operasyonu ve Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı

11 Eylül 2001 terörist saldırılarına bir cevap olarak ABD 7 Ekim 2001'de İngiliz güçlerinin de desteğiyle Afganistan'daki hedeflerini bombalamaya başlamıştır. ABD Başkanı Bush ise harekât öncesinde, Afganistan'daki Taliban yönetiminden, Bin Laden ve adamlarının ABD'ye teslim edilmesi ve El-Kaide terör kamplarının kapatılması yönünde talepte bulunduğunu, fakat bu taleplerin Taliban yönetimi tarafından karşılanmadığını ifade etmiş, bu durumda Taliban'a bedel ödettirileceğini açıklamıştır. Bu ifadelerle, ABD yönetimi Afganistan'a yönelik hareketin amacını terörizme destek veren Taliban rejiminin sona erdirilmesi ve El Kaide örgütünün yok edilmesi olarak sunmuştur.⁴⁵

³⁹ Başeren, *a.g.e.*, s.28,29.

⁴⁰ Ignacio Ramonet, 'The World's New Look', *Le Monde Diplomatique*, Aralık 2001, <<http://mondediplo.com/2001/12/01newlook>>, (4.5.2005).

⁴¹ *Y.a.g.m.*, <<http://mondediplo.com/2001/12/01newlook>>.

⁴² Bu durum ABD'de özellikle istihbarat birimlerinde kısa süreli bir şaşkınlık da yarattı. Bkz. Bob Drogin, 'Unique Attack Surprises US Intelligence Officials', *Los Angeles Times*, 12 Eylül 2001, <<http://www.latimes.com/news/nationworld/nation/la-091201intel.story>>, (3.11.2003).

⁴³ Metin Sever, 'Global Terör Dönemi', (der.) Metin Sever ve Ebru Kılıç, *Düşmanını Arayan Savaş*, (İstanbul: Everest Yayınları, 2001), s.44.

⁴⁴ Geir Ulfstein, 'Terrorism and the Use of Force', *Security Dialogue*, Cilt:34, Sayı:2, Haziran 2003, s.153.

⁴⁵ Aktaran Bozkurt, *a.g.e.*, ss.236, 237.

ABD, Afganistan'a yönelik operasyonunun hemen başlangıcında BM Güvenlik Konseyi'ne bireysel ve kolektif meşru müdafaa kapsamında hareket ettiğini bildirmiştir. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'ne verdiği raporda, ABD'nin Afganistan'da Taliban rejimi tarafından desteklenen El-Kaide örgütünün terörist eylemde merkezi bir rolünün olduğu konusunda açık ve kesin bilgiye sahip olduğu ileri sürülmüştür. Ayrıca raporda, Taliban rejiminin Afganistan'ın kontrol altında tuttuğu kesimlerini El-Kaide'nin operasyonları için üs olarak verebileceği, bu nedenle tehlikenin devam etmekte olduğu vurgulanmıştır. ABD Başkanı Bush ise Ulusa Sesleniş Konuşması'nda, her ülkenin bir tercih yapması gerektiğini vurgulayıp; bir hükümetin hukuk dışılığı ve masumları öldürenleri desteklemesi durumunda o hükümetin kendisinin hukuk dışı sayılacağını ifade etmiştir.⁴⁶

Afganistan operasyonunun ABD hükümeti tarafından sunulan hukuki temelleri ise BM Güvenlik Konseyi kararlarından ziyade meşru müdafaa hakkına dayanmaktadır.⁴⁷ Nitekim BM Güvenlik Konseyi 12 Eylül 2001'de aldığı 1368 sayılı karar ile saldırıyı uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit olarak değerlendirmiştir, bireysel veya kolektif meşru müdafaa'nın varlığını tanımıştır.⁴⁸ BM Güvenlik Konseyi'nin 28 Eylül 2001 tarihli 1373 sayılı kararında da meşru müdafaa'ya yer veren benzer ifadeler yer almış, 1368 sayılı karara göndermelerde bulunulmuştur. 20 Aralık 2001 tarihli 1386 sayılı kararda ise BM Güvenlik Konseyi Uluslararası Güvenlik Destek Gücü'nün kurulması yönünde yetki vermiştir. Ancak Schmitt'in ifade ettiği gibi, bu kararların hiçbirisinde BM Güvenlik Konseyi açıkça ABD'yi, bir koalisyonu ya da bir bölgesel örgütü BM Antlaşması 42. maddeye uygun bir biçimde yetkilendirmemiştir. Ancak Güvenlik Konseyi iki kez doğal bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkını vurgulamıştır. Ayrıca ABD'nin kuvvet kullandığı dönemde de herhangi bir kınama tutumu içine girmemiştir.⁴⁹ Bu nedenle bazı uzmanlara göre BM kararlarında üstü kapalı bir yetkilendirme durumu mevcuttur.⁵⁰

BM Güvenlik Konseyi'nin bu kararları hukukçular arasında ciddi tartışmalar yaratmıştır. Nitekim Portela'ya göre BM Güvenlik Konseyi'nin bu tutumu ilgili kurallara aykırıdır. Çünkü Güvenlik Konseyi fiilin silahlı saldırı olduğunu saptamadan meşru müdafaa hakkının varlığını tanımıştır. Meşru müdafaa hakkı hukuki olarak sadece bir silahlı saldırı durumunda kullanılabilir. Ancak, terörist saldırılar, 'barışa karşı tehdit' olarak nitelenmiş, böyle bir niteleme 'meşru müdafaa hakkının kullanımını' hem hukuki hem mantıksal olarak geçerli kılmamıştır. Nitekim bir devlet meşru müdafaa hakkına ancak silahlı saldırıya maruz kalması durumunda sahiptir, 'barışa karşı tehdit'le karşılaştığı zaman değil. Daha da önemlisi, bir devlet meşru müdafaa kapsamında ancak sınırlı süre kuvvet kullanabilmektedir: 'Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alıncaya kadar'. Bu maddeye aykırı olarak, 1373 sayılı Güvenlik Konseyi kara-

⁴⁶ Aktaran: Schmitt, *a.g.e.*, s.7.

⁴⁷ Taşdemir'in ifade ettiği gibi ABD'nin Afganistan'a yönelik müdahalesini meşru müdafaa hakkına dayanarak sunması ve 1373 sayılı karara dayanmaması; bu Güvenlik Konseyi Kararı'nın Rusya Federasyonu ve Çin gibi devletlerce kendi terörle mücadele kapsamındaki kuvvet kullanma uygulamalarında bir emsal olarak ileri sürülebilmesi kaygısından kaynaklanmaktadır. Bkz. Taşdemir, *a.g.e.*, s.160.

⁴⁸ Aynı tarihte BM Genel Kurulu'nun aldığı 56/1 sayılı kararda saldırılar kınanırken uluslararası işbirliği için çağrıda bulunulmuştur.

⁴⁹ Schmitt, *a.g.e.*, ss. 8,9.

⁵⁰ Ayşe Özkan, 'Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu', *Avrasya Dosyası*, Cilt:8, Sayı:1, İlkbahar 2002, s.247.

rında BM Güvenlik Konseyi gerekli önlemleri alırken, ABD'nin meşru müdafaa hakkının varlığını kabul etmeye devam etmiştir. Sonuç olarak BM Güvenlik Konseyi Portela'ya göre şu iki seçeneği de işletmemiştir. Birincisi, durumu 'barışa karşı tehdit' olarak niteleyip, bu aşamadan sonra 42. maddeyi işletmemiştir. İkincisi, ABD'nin meşru müdafaa hakkını teslim ederken, bunun için gerekli bir önkoşulu yerine getirmeyerek 'silahlı saldırının' varlığını tespit etmemiştir.⁵¹ Portela'ya göre, BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Eylül olayına tepkisi, devletleri terörist eylemlere karşı kuvvet kullanımını içeren tedbirler almaları konusunda serbest bırakan bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Birincisi BM Güvenlik Konseyi meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımının alanını terörist saldırıları da kapsayacak biçimde genişletmiştir. İkincisi, bir devlet dışı oyuncuyu yani bir terörist ağı, bu hakkın objesi konumuna gelmiştir.⁵²

Schmitt ise Portela'nın argümanlarına BM 51. maddenin silahlı saldırıya uğrayan devletin Konsey'in yetkilendirmesine gerek kalmadan harekete geçebileceği argümanı ile karşı çıkmıştır. Ona göre, Afganistan operasyonunun da bu bağlamda tek hukuksal temeli Konsey yetkilendirmesini gerektirmeyen meşru müdafaadır, BM Antlaşması VII. Bölümü çerçevesinde alınan bir karar değil.⁵³ Ulfstein'a göre ise, 11 Eylül 2001 olayının ardından BM Güvenlik Konseyi, ABD'yi kuvvet kullanma konusunda yetkilendirmemiştir. Ona göre uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının aşındırılması karşısında durmak gerekmektedir. 11 Eylül 2001 terörist saldırısının ardından ABD'nin Taliban yönetimi ile terörizmi ilişkilendirerek Afganistan'da kuvvet kullanması BM sisteminin özünü teşkil eden bu yasağın aşındırılması yönünde emsal teşkil edebilecek bir olaydır.⁵⁴

Tüm bu hukuksal eleştirilere bir de bildirim koşulunun Afganistan krizinde ABD tarafından yerine getirilmemiş olması üzerinde duran eleştiriler de eklenebilir. Ancak Özkan'a göre hem teamül uygulamaları, hem de UAD görüşü bildirim koşulunu olmazsa olmaz bir önkoşul olarak değerlendirmemektedir. Nitekim UAD'a göre bir devletin meşru müdafaa kapsamında aldığı tedbirleri BM Güvenlik Konseyi'ne bildirme yükümlülüğü esasa ilişkin değil prosedürel bir zorunluluktur. Nikaragua kararına göre bildirimde bulunulmamış olması meşru müdafaa hakkını düşürmemektedir.⁵⁵

Operasyonun sürdürülmesi süreci de hukuksal birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Birincisi, Portela'ya göre ABD'nin Afganistan'da kuvvet kullanımının temel amacı cezalandırma olarak görülmüştür. Bu durum meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımının amaçlarından biri olamaz. İkincisi, yine Portela'ya göre orantılılık kapsamında, sorumlu terörist örgütün altyapısının yok edilmesi mümkün olabilmektedir. Ancak terörist örgütün altyapısının parçalarını oluşturmayan unsurları hedef almak, meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımı içinde mümkün değildir. Bir rejimi değiştirme amacıyla kuvvet kullanımı 51.madde kapsamında gerçekleştirilemez. Uygulamadaki bu iki sorunlu yana deyinen Portela'nın vardığı sonuç şudur: ABD tarafından meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımı hukukidir ancak, bu hakka dayanan uygulama hukuki bir biçimde gerçekleşmemiştir.⁵⁶

⁵¹Portela, *a.g.m.*, <<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>>.

⁵²*Y.a.g.m.*

⁵³Schmitt, *a.g.e.*, s.16.

⁵⁴Ulfstein, *a.g.m.*, s.153.

⁵⁵Özkan, *a.g.m.*, s.247.

⁵⁶Portela, *a.g.m.*, <<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>>.

Genel olarak değerlendirildiğinde uzmanlar hukuki bazı anormalliklere rağmen, BM Güvenlik Konseyi'nin konu ile ilgili almış olduğu kararların meşru müdafaa kapsamında bir kuvvet kullanımına izin verdiği konusunda genellikle hemfikirdirler. Dolayısıyla, bu görüşe göre, ABD'nin 11 Eylül terörist eylemleri sonrasında Afganistan'da kuvvet kullanmanın yasal dayanağı meşru müdafaa olmaktadır.⁵⁷ Afganistan operasyonu sırasında BM Güvenlik Konseyi'nin kesin ve somut adımlar atmaması ile yarattığı belirsizlik ortamı ABD tarafından işlevsel bir biçimde doldurulmuş,⁵⁸ böylelikle terörle mücadele bağlamında Afganistan'da ABD'nin elindeki kartlar artmıştır. Özkan'a göre kuvvet kullanma konusunda BM Güvenlik Konseyi'nin yetki vermesi söz konusu olmasa bile, bu yetki konusundaki 'kasıtlı belirsizlik' durumu sonuçta Afganistan operasyonuna meşruiyet kazandırmıştır.⁵⁹ Ancak ABD'nin bu hakka dayanarak giriştiği kuvvet kullanımı, uygulamada hukuksal açıdan sıkıntı doğuracak bazı yanlara sahiptir.

11 Eylül 2001 Sonrası Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımında Yeni Strateji

Brailey'in ifade ettiği gibi, Afganistan operasyonu sonrasında Bush Doktrini ve Eylül 2002 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi, terörizme karşı kuvvet kullanımı tartışmalarını tekrar uluslararası ilişkiler gündeminin merkezine yerleştirmişlerdir. Bu iki öge ile ABD birbirleriyle ilişkili gördüğü üç yeni tehdit olan terörist gruplar, zayıf devletler ve başıbozuk devletler konusunda bir strateji geliştirmiş ve bu stratejiyi terörizme karşı kuvvet kullanımı bağlamında yeni yaklaşımıyla bütünlemiştir.⁶⁰ Hammond'un ifade ettiği gibi bu stratejiler ile Bush dış politikası, küresel düzlemde ABD'nin gerekli gördüğü her olaya müdahale etme yetkisi ve gücünün olduğunu ilanı gibi ileri bir noktaya kadar gitmiştir.⁶¹ Bush Doktrini ile ABD, 21. yüzyıl uluslararası ilişkiler sisteminde ciddi meydan okumalara yer vermeden tek süper güç konumunu koruyup geliştirmeye dönük bir amaç izlemiştir.⁶²

Bush Doktrini

Bush doktrini, Hammond'a göre üç temel belgeye dayanmaktadır: Bu belgeler 29 Ocak 2002 ve 1 Haziran 2002 tarihli ABD Başkanı Bush'un konuşmaları ve Eylül 2002 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'dir.⁶³ Çalışmanın bu bölümünde bu üç belge merkeze alınarak Bush Doktrini değerlendirilecek, daha sonra terörizme karşı kuvvet kullanımı bağlamında bu doktrinin yeri ve hukukiliği tartışılacaktır.

Temel Argümanlar

ABD Başkanı Bush 29 Ocak 2002 tarihli konuşmasında Afganistan savaşında ABD'nin zaferini ilan etmiş ancak 'terörizme karşı savaşın' henüz neticelenmediğini ifade ederek, bu çerçevede yeni hedeflerin olacağına ilk sinyalini vermiştir. Bush bu konuşma-

⁵⁷ Portela, *a.g.m.*, <<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>>.

⁵⁸ Özkan, *a.g.m.*, s.245.

⁵⁹ *Y.a.g.m.*, s.250.

⁶⁰ Malcolm Brailey, 'The Use of Preemptive and Preventive Force in an Age of Terrorism', *Australian Army Journal*, Cilt:2, Sayı:1, Kış 2004, s.149.

⁶¹ John L. Hammond, 'The Bush Doctrine, Preventive War, and the International Law', *The Philosophical Forum*, Cilt: 36, Sayı:1, Bahar 2005, s.97.

⁶² Sergei Rogov, 'The Bush Doctrine – Outlines of U.S. Strategy in the Twenty-First Century', *Russian Social Science Review*, Cilt:44, Sayı:3, Mayıs-Haziran 2003, s.5.

⁶³ Hammond, *a.g.m.*, s.99.

sında İran, Irak ve Kuzey Kore'yi 'Şer Eksenini' içinde değerlendirmiş⁶⁴ ve bu devletlerin terör örgütleri ile ortaklık içinde olduğunu iddia etmiş, bu devletlerin kitle imha silahları sahibi olmalarını, teröristlerin bu silahlara erişimi olasılığı nedeniyle, çok büyük bir tehlike olarak gördüğünü açıklamıştır. Böylelikle 'düşman devletler', kitle imha silahları ve terörist örgütler arasında varlığı ispat edilmemiş bir ilişkinin olabirliğinden ABD yönetimi söz etmeye başlamıştır.⁶⁵

Bush 1 Haziran 2002 tarihli konuşmasında da ilk kez *önleyici savaştan* söz etmeye başlamıştır. Bush, bu konuşmasında bilgi sağlama sorunları nedeniyle ABD'nin düşmanın kitle imha silahlarına sahip olması konusunda şüphelerin bulunması durumunda dahi ABD'nin saldırıya geçebileceğini ilan etmiştir.⁶⁶

17 Eylül 2002 tarihinde ABD Başkanı tarafından imzalanarak yürürlüğe giren ABD'nin yeni 'Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde ise temelde ABD, 'düşman' olarak tanımlanan devletin herhangi bir saldırısından önce, bu devleti kontrol edip, gerekli durumlarda bu devlete saldırılmayı ve hatta rejimini değiştirmeyi öngörmüştür.⁶⁷ Doktrinde temel olarak 'pre-emptive' ve 'preventive' kavramları üzerine kurulmuştur. Uluslararası ilişkilerde bu iki kavram Yıldız'ın da ifade ettiği gibi 'kendi ülkesini korumak için önce davranma' ya da 'saldırıdan önce saldırma' anlamlarına gelmektedir.⁶⁸

Belgenin hem 'pre-emptive' hem de 'preventive' kuvvet kullanımına olanak tanınması bu iki kavramın ne ifade ettiklerini önemli hale getirmektedir. Bu çerçevede bu iki kavram üzerine bir değerlendirme yapan Jack Levy'ye göre iki kavram arasında şu temel ilişki mevcuttur: 'Pre-emption' yakın bir tehdide karşı taktik bir tepkiyi ifade ederken; 'prevention' uzun dönemli yahut henüz oluşmamış bir tehdide karşı stratejik bir tepkiyi ifade etmektedir.⁶⁹ Duncan'a göre ise 'prevention' kavramının belgeye eklenmesi, "düşmanın gelecekteki saldırısı hakkında somut kanıtların olmaması durumunda bile kuvvet kullanımına olanak tanımaktadır".⁷⁰ Dolayısıyla bu iki kavramın belgede yer alması kuvvet kullanımı konusunda sınırlılıkları ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Belgede 'Özgürlükleri Gözetilen Bir Güç Dengesi' adlı bir makalesi yer alan Başkan'ın o dönemdeki ulusal güvenlik konularındaki yardımcısı *Condoleezza Rice*'a göre 11 Eylül ABD'nin karşılaşıacağı tehditler konusunda önemli bir fikir vermiştir. Rice bu konuda şunları söylemektedir: "Bugünün tehditleri, büyük ordulardan ufak terörist

⁶⁴ Sergei Rogov'un da belirttiği gibi, "Şer Eksenini"ne karşı savaş Bush Doktrini'nin terörizmle mücadeleden sonra ikinci önceliğidir. Şer Eksenini'ne dahil edilen ülkeler, ikinci Dünya Savaşı sırasındaki Almanya, İtalya, Japonya ekseninin ve Soğuk Savaş döneminin SSCB tarihsel düşmanının yeni versiyonunu oluşturmaktadır. Bkz. Sergei Rogov, *a.g.m.*, s.5.

⁶⁵ Hammond, *a.g.m.*, s.99.

⁶⁶ *Y.a.g.m.*

⁶⁷ Yavuz Gökalp Yıldız, 'Bush Doktrini ve Irak Üzerine Savaş', *New Perspectives Quarterly*, Cilt:4, Sayı:4, 2002, s.12,13.

⁶⁸ Pulitzer ödülünün sahibi ve eski ABD Başkanı Kennedy'nin danışmanlarından olan tarihçi Arthur Schlesinger Jr.'a göre neler olup biteceğinin önceden kestirilebileceği varsayımına dayanan önleyici savaş, son dönem filmlerinden "Azınlık Raporu" ile benzeşmektedir. Schlesinger'e göre Başkan Yardımcısı Dick Cheney ve Savunma Bakanı Donald Rumsfeld kendilerini Steven Spielberg'ün "Azınlık Raporu" filminde gördüğümüz ve psikolojik olarak cinayetleri önceden haber verecek şekilde donatılmış "precoğ"lar (önceden bilenler) gibi görmekteydiler. Bkz. Arthur Schlesinger Jr., 'Irak Savaşı, Gayri Meşru ve Ahlaksızdır', *New Perspectives Quarterly*, Cilt:4, Sayı:4, 2002, s. 30.

⁶⁹ Brailey, *a.g.m.*, s.150.

⁷⁰ E.J. Duncan, 'Preventive War and International Law after Iraq', 22 Mayıs 2003, <http://www.globelaw.com/Iraq/Preventive_war_after_iraq.htm>, (8.5.2005).

gruplara; güçlü devletlerden küçük devletlere kaymıştır. 11 Eylül hiçbir şüpheye yer bırakmadan göstermektedir ki, ABD güvenliği tıpkı İç Savaş ve Soğuk Savaş dönemlerinde olduğu gibi yaşamsal bir tehdit altındadır.”⁷¹ Bush’un yeni güvenlik stratejisinin ayaklarından bazıları Rice’in makalesinde şöyle sayılmıştır: “Barışı, teröristler ve yasadışı rejimlerin şiddetine karşı çıkararak; dünyanın büyük devletleri arasında iyi ilişkiler kurulmasını destekleyerek; özgürlük ve refahı dünya çapında geliştirmeye çalışarak korumak.” Rice makalesinde ABD’nin dünyayı daha güvenli yapmaya yardım konusunda özel bir sorumluluğu olduğunu savunmuştur. Bu bağlamda ABD’nin “terör ağını ve teröristlere destek olan devletleri çökertme; nükleer, kimyasal ve biyolojik silah sahibi olup da bu silahları terörist müttefiklerine verebilecek tiranlarla yüzleşme” misyonu olduğunu savunmuş; Bush yönetiminin Irak rejimine karşı tavrı da bu nedenlere bağlanmıştır.⁷²

Bütünsel bir yaklaşım içinde değerlendirilirse, Bush doktrininin her biri uluslararası hukuk alanında tartışmalı olan üç doktrini birleştirdiğini söylemek mümkündür: Birincisi, terörist örgütlere ve bu örgütleri barındıran devletlere karşı girişilen tek taraflı saldırılardır. İkincisi tek taraflı önleyici meşru müdafaa, üçüncüsü ise, tek taraflı insani müdahale doktrinleridir.⁷³ Birinci doktrin konusundaki tartışmalara 1.2.1. başlığı altında değinildiğinden bu bölümde Bush doktrininin diğer iki ayağını oluşturan önleyici meşru müdafaa ve insani müdahale üzerinde kısaca durulacaktır.

Bush Doktrini’nde Önleyici Meşru Müdafaa

BM Antlaşması 51. madde hükmündeki hiçbir kayıt meşru müdafaa hakkının önleyici bir biçimde kullanılmasına imkan tanımamaktadır. Başeren’in de ifade ettiği gibi, bu maddedeki meşru müdafaa istisnası silahlı saldırının vuku bulması şartına bağlanmıştır. Dolayısıyla cümlenin olağan anlamı önleyici meşru müdafaya izin vermemektedir. Ayrıca BM hukuku gibi BM uygulaması da önleyici meşru müdafaya yer vermemektedir.⁷⁴ Bu sonucu ortaya koyan iki önemli olay vardır. Birincisi, 1967 yılında İsrail’in Akabe Körfezi’nin kapatılmasını ve Mısır’ın UNEF’in geri çekilmesini isteyen kararını ve Arapların yığınak yapmasını yakın bir silahlı saldırının delili olarak görmesiyle ortaya çıkmıştır. İsrail’in meşru müdafaa kapsamında hareket ettiği iddiası BM Genel Kurulu’nda olumsuz tepkiler almıştır. İkincisi, yine İsrail’in nükleer silahlar geliştireceği gerekçesiyle Irak’ın Osirak reaktörünü bombalaması sonrasında ortaya çıkmış, BM Güvenlik Konseyi İsrail’i oybirliği ile kınamış,⁷⁵ İsrail’in bu çerçevede bir kuvvet kullanımını 487 sayılı karar ile ABD dahil BM Güvenlik Konseyi üyeleri, BM Antlaşması’nın açık bir ihlali olarak değerlendirmiştir.⁷⁶ İsrail’in kuvvet kullanımı karşısında Irak 1968 tarihli ‘Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesine İlişkin Sözleşme’ye taraf olduğunu, Osirak reaktörünün Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı’na kayıtlı olduğu ve bu ajansın denetimi altında faaliyetlerini sürdürdüğünü ifade ederek İsrail eylemini ağır bir saldırı fiili olarak nitelemiş,⁷⁷ bu argüman görüldüğü gibi uluslararası alanda

⁷¹ Condoleezza Rice, ‘A Balance of Power That Favors Freedom’, U.S. Foreign Policy Agenda, An Electronic Journal of the U.S. Department of State, Cilt:7, Sayı:4, Aralık 2002, s.5.

⁷² Y.a.g.m.

⁷³ Hovell, a.g.m., s.407.

⁷⁴ Başeren, a.g.e., ss.126-129.

⁷⁵ Y.a.g.e., s.128.

⁷⁶ Hovell, a.g.m., s.416.

⁷⁷ Aktaran Taşdemir, a.g.e., s.236.

destek bulmuştur. Burada sorunlu nokta, nükleer tesislerin, nükleer silah üreten tesisler olup olmadığı konusunda ortaya çıkmaktadır. Nükleer silah üreten tesislerin, bu silahların hedefi konumunda olduğunu iddia eden devletlerce bir önleyici meşru müdafaa eylemi gerekçesi olarak sunulabileceği durumlar ortaya çıkabilmektedir.

Bush doktrini çerçevesinde ileri sürülen önleyici meşru müdafaa doktrini ise uluslararası hukuk düzleminde yeni tartışmalar yaratmıştır. Nitekim gerek BM Antlaşması, gerekse BM uygulamaları göz önüne alındığında hukuk dışı olduğu açık olan önleyici meşru müdafaa hakkını, Bush yönetimi hem klasik biçiminden geniş bir yorumlamaya tabi tutmuş, hem de bu yeni biçimiyle önleyici meşru müdafaa hakkının meşru olduğu iddiasında bulunmuştur.

Bush yönetiminin bu hakkı klasik biçiminden daha geniş bir yorumlamaya tabi tutması, bu doktrinde saldırının yakın ve ani bir saldırı olması koşulunun ortadan kaldırmak istemesiyle gözler önüne serilmektedir.⁷⁸ Nitekim Strateji Belgesi'nde meşru müdafaa kapsamındaki eylemin düşmanın saldırısının zaman ve mekân konusundaki belirsizliğinin sürdüğü zamanlarda bile mümkün olabileceği ifade edilmektedir. Bu doktrinin ilk uygulama alanı olan Irak müdahalesi sırasında BM Güvenlik Konseyi'ndeki konuşmasında Powell, Irak tarafından yakın bir saldırının olmadığını, önleyici meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanma gerekliliğinin uzun vadeli risk önleme stratejisinin bir parçası olduğunu ifade etmiştir.⁷⁹ Böylelikle Bush yönetimi hem doktrinde, hem de pratikte önleyici meşru müdafaa'nın kapsamını geniş tutmaya dönük bir strateji izlemiştir. ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde yer alan 'preventive' gibi kavramlar bu çerçevede araçsallaştırılmıştır.

Bush yönetimi bu yeni biçimiyle önleyici meşru müdafaa hakkının meşru olduğu iddiasını ise, saldırıya dönük niyet hakkında açık bir kanıt bulunmasa dahi BM Antlaşması 51. maddesi kapsamında kuvvet kullanımının mümkün olabileceği görüşüne dayandırmaktadır.⁸⁰ Böylelikle Bush doktrini, meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımının sadece silahlı saldırı karşısında değil BM Antlaşması md 2/4'ü ihlal eden her durum karşısında kullanılabileceğini ileri süren Reagan doktrininden de bir adım öteye gitmiştir. Bush doktrininde, BM Antlaşması md 2/4 ihlal edilsin ya da edilmesin, meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesi iddia edilmektedir. Sauer'e göre, BM sisteminin doğasına aykırı bu doktrinin meşruiyet kazanıp kazanmaması, bu yönde devlet uygulamalarının devam etmesine ve uluslararası toplum tarafından bu uygulamaların meşru kabul edilip edilmemelerine bağlıdır.⁸¹ Ona göre, bu biçimde bir meşruiyet kazanmaya en yakın önleyici meşru müdafaa, terörizme karşı yapılandırılmıştır.⁸²

Bush doktrini taraftarlarınca, terörizme karşı önleyici meşru müdafaa hakkının kullanımı bir gereklilik olarak sunulmuştur. Bu çerçevede, yakın bir kitle imha silahı

⁷⁸ Bu konu özellikle ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nin 5. bölümünde işlenmektedir. Bkz. 'The National Security Strategy of the United States of America', Eylül 2002, ss.13-17, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, (3.6.2005).

⁷⁹ Hovell, *a.g.m.*, s.417.

⁸⁰ Tom Sauer, 'The Preventive and Preemptive Use of Force – To be Legitimized or to be De-Legitimized?', *Ethical Perspectives*, Sayı:11, 2004, s.137.

⁸¹ Bu kapsamda kuvvet kullanımının BM sistemine verdiği zararlar gözden kaçırılmamalıdır. Birleşmiş Milletler Eski Genel Sekreteri *Butros Butros-Gali*'nin ifade ettiği gibi ABD'nin Birleşmiş Milletler dışında hareket etmesi, başlı başına uluslararası sisteme ve Birleşmiş Milletler'in (BM) güvenilirliğine büyük zarar vermektedir. Bu tek yanlı yaklaşım ulusal demokrasileri baltalamaktadır. Bkz. *Butros Butros-Gali*, 'Amerikan Tek Yanlılığı Ulusal Demokrasiyi Baltalar', *New Perspectives Quarterly*, Cilt:4, Sayı:4, 2002, s.20.

⁸² Sauer, *a.g.m.*, s.137.

kullanımı durumunda bunun karşısında önleyici bir biçimde harekete geçmek için çok geç olacağı iddia edilmektedir. Meşru müdafanın 'preventive' biçimde kullanılması gerekliliği Bush doktrini taraftarlarından birçoğuna göre 'tehlikenin doğasının değişmesi'nden kaynaklanmaktadır. Örneğin Arend'e göre, BM Antlaşmasının oluşturulduğu yıllarda ne Kitle İmha Silahları ne de terörizmin bugünkü yapısı tasavvur edilmişti. J. Foster Dulles'in ifade ettiği gibi BM Antlaşması 'atom öncesi' dokümandı.⁸³ Terörizmin ve uluslararası ortamın mahiyetinde BM Antlaşması'nın yapılmasından sonra meydana gelen bu değişikliklerin hukuk düzenine de yansıtılması gerekmektedir.

İşte tam bu noktadan hareketle, Bush Doktrini'nin bazı taraftarları, doktrinin meşruiyetini BM Antlaşması çatısından başka yerlerde arama yolunu izlemişlerdir. Örneğin Arend'e göre, günümüzde devletlerin uygulamaları ile BM antlaşmasının dili arasında farklılık sürmektedir. Geçmişte devletler, temel BM Antlaşması paradigmasını ihlal ederek birçok kez kuvvet kullanmışlardır. Bu tarihsel ihlâl kayıtları çerçevesinde anlaşma çatısının devlet uygulamasını kontrol ettiğini söylemek zordur. Bu bağlamda, kuvvet kullanma konusunda örfi bir yasak sadece toprak işgalinde vardır. Bu ise md 2/4'ün sadece ufak bir bölümüdür. Terörizme karşı kuvvet kullanımı da, örf ve adet hukukuna göre bu sınırlamaya uymak koşuluyla gerçekleştirilebilir. Ona göre BM Antlaşması çatısı ölmüştür. Durum bu olduğundan, Bush doktrini uluslararası hukuku ihlal etmemektedir çünkü antlaşma çatısı, devlet pratiğini yansıtmamaktadır.⁸⁴

Bush Doktrini'nde Tek Taraflı İnsani Müdahale

İnsani müdahale konusu⁸⁵ da Bush doktrini kapsamında, terörizme karşı kuvvet kullanımı bağlamında sürpriz biçimde gündeme gelmiş bir konudur. Bu çerçevede, Bush Doktrini'nde 'terörizme karşı savaşın' bir diğer boyutu da vatandaşlarının insan haklarını ihlâl eden rejimler üzerinde odaklanması ve bu rejimler ile terörizm arasında bir bağ oluşturduğunun vurgulanmasıyla ortaya çıkmaktadır. ABD Başkanı Bush, bu konuda şu görüşleri ileri sürmektedir:

"Zayıf devletler, tıpkı güçlü devletler gibi ulusal çıkarlarımıza büyük tehditler oluşturmaktadır. Fakirlik, fakir insanları doğrudan terörist ve katil yapmaz. Ancak fakirlik, zayıf kurumlar ve çürümüşlük, zayıf devletleri terörist ağların ve uyuşturucu kartellerin karşısında zedelenir hale getirir."⁸⁶

Yukarıdaki görüşleri kendi tek taraflı eylemlerinin doğrulanması için kullanan ABD yönetimi, böylelikle kendisinin sadece 'terörizmle savaş' cephesine değil, 'fikirler arası savaş' cephesine de dahil olduğunu ifade etmiştir. Zaten ABD stratejisinin anahtar unsurlarından biri, demokrasi, serbest pazar ve serbest ticaretin dünyanın her köşesine yayılmasına çalışmaktır.⁸⁷ Bu amaçla Bush yönetimi, Hovell'in ifade ettiği gibi, özellikle İslâm dünyasında (ABD çıkarlarına karşı ılımlı) hükümetlerin desteklen-

⁸³ Arend, *a.g.m.*, ss. 96,98.

⁸⁴ *Y.a.g.m.*, ss. 100,101.

⁸⁵ Çalışmanın bu bölümünde çok geniş bir alan olan insani müdahale konusuna sadece Bush doktrini ile ilişkileri çerçevesinde yüzeysel biçimde deyinilecektir.

⁸⁶ Aktaran Hovell, *a.g.m.*, s.418.

⁸⁷ Bkz. George Bush, 'Ignite a New Era of Global Economic Growth Through Free Markets and Free Trade', 22 Mart 2002, (der.) "The National Security Strategy of the United States of America", Eylül 2002, ss.17-20, <<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>>, (3.6.2005).

mesi ve böylelikle terörizmi destekleyebilecek koşul ve ideolojilerin bölgede herhangi bir devlete yerleşmesinin önüne geçilmesi yolunu izlemektedir.⁸⁸

Terörist eyleme karşı kuvvet kullanımı bağlamında insan hakları konusu Hovell'a göre Afganistan'da Taliban ve Irak'ta Saddam Hüseyin rejimlerini devirmek için destekleyici temel oluşturmada kullanılmıştır. Bu iki kuvvet kullanma örneğinde de temel harekete geçirici etken insan hakları konusu olmamakla birlikte özellikle Taliban rejiminin devrilmesinin meşrulaştırılmasında insan hakları argümanı da kullanılmıştır. Çünkü Hovell'a göre bu unsurun kullanılmaması halinde orantılı meşru müdafaa sınırları aşılmış olacaktır.⁸⁹

Ancak insan hakları argümanının, terörist eyleme karşı kuvvet kullanma konusunda bir yan meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasının önünde ciddi hukuksal engeller vardır. Nitekim, bir devletin, bir başka devletin vatandaşlarını, o devletin kendi zulmünden kurtarmak için ülkesi dışında münferiden kuvvet kullanması biçiminde tanımlanabilecek insani müdahalenin kendisi uluslararası hukuka aykırıdır.⁹⁰ BM Antlaşması sistemi son amaç olarak insan haklarının değil, düzenin korunmasından yanadır. Böyle bir durumda, insani müdahaleyi terörizmle mücadele bağlamında araçsallaştırmak isteyen hukukçuların tek çıkar yolu, insani müdahale kapsamında uluslararası hukuk ihlallerinin, eğer ihlalden yana geniş bir destek varsa, kuralların değişme yönünde katkı sağlayacağını iddia etmek olmaktadır.⁹¹

2003 Irak Müdahalesi ve Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı

ABD Başkanı Bush'un değişik konuşmalarında Irak'a yönelik müdahalenin üç temel nedeni olduğunu vurgulayıp bu üç nedenden birini Irak'ın uluslararası teröre destek vermesi olarak sunması,⁹² terörizme karşı kuvvet kullanımı bağlamında yeni tartışmalar yaratmıştır. Bu çerçevede Washington yönetimi Irak rejimiyle 11 Eylül saldırılarının en büyük zanlısı olan El Kaide örgütü arasında bir bağ olduğunu iddia etmiş,⁹³ böylelikle ABD'ye karşı gerçekleştirilen 11 Eylül saldırıları ile Irak rejimi arasında dolaylı bir bağlantı olduğu savını ileri sürüp, Irak'ta kuvvet kullanımını meşru müdafaa kapsamına sokma yolunu denemiştir.

2003 yılı Irak operasyonunu meşru müdafaa kapsamında; bir başka ifadeyle BM Şartı sistemi içinde değerlendirme yönünde gayretler sürerken, American Journal of International Law editörlerinin kaleme aldıkları 'Agora: Future Implication of the Iraq Conflict' başlıklı tartışma forumunda 2003 yılı bahar aylarında gerçekleşen Irak operasyonu BM Antlaşması dönemi içinde gerçekleşen ve 20.yüzyıl boyunca uygulanan kuvvet kullanma ile ilgili kurallar sistemini temelden değiştirme ve belki de yok etme potansiyeline sahip bir olay olarak sunulmuştur.⁹⁴ Böylelikle BM Antlaşması Sistemi'nin en temel ilkesi olan kuvvet kullanma yasağı üzerine bir tartışma yaratılmak

⁸⁸ Hovell, *a.g.m.*, s.418.

⁸⁹ *Y.a.g.m.*, s.423.

⁹⁰ Bkz. Başeren, *a.g.e.*, ss.174-199.

⁹¹ Hovell, *a.g.m.*, ss.421,425.

⁹² Diğer iki neden Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiası ve Irak halkını Saddam Hüseyin'in dikta rejiminden kurtarıp Irak'a demokrasi getirmek fikridir.

⁹³ Birol Akgün, 'Amerika'nın Yeni Dünya Vizyonu ya da Yaklaşan Küresel Anarşi', *Stratejik Analiz*, Cilt:4, Sayı:37, Mayıs 2003, s.82.

⁹⁴ Lori Fisler Damrosch ve Bernard H. Oxman, 'Agora: Future Implication of the Iraq Conflict: Editors' Introduction', *American Journal of International Law*, Cilt:97, Sayı:3, 2003, s.553.

istenmiştir.⁹⁵ Bu yaklaşım zaten ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nin de temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Bu belgeye göre de BM Şartı'nda geçen kuvvet kullanma yasağı çağdaş dünyanın gerekleri ile uyumsuzdur.⁹⁶

Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi'nde BM Şartı Sistemi'nin çağdaş dünyanın tehditleri ile mücadelede yetersizliklerini dile getiren ABD yönetimi, ülke liderinin herhangi bir tehdit algılaması durumunda herhangi bir bölgede herhangi bir zamanda kuvvet kullanımına gidebileceğini iddia etmektedir. Dönemin Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in ifadesiyle bu yeni dönemde "misyon koalisyonu belirleyecektir, koalisyon misyonu değil".⁹⁷ Böylelikle ABD yönetimi 'a la carte multilateralism' diye adlandırılan bir yönelim içine girmiştir.⁹⁸ Bu yolla, BM gibi küresel örgütlenmelerin temel gereklerinden olan çok taraflı hareket ve sorumluluk, ABD tarafından bir köşeye itilmiş, olaydan olaya müttefiklerin değişebileceği ve müttefikliğin olayla sınırlı kalabileceği seçmeli birçok taraflılık ABD yönetimi tarafından kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşımın uygulamaya aktarıldığı ilk örnek de 2003 Irak müdahalesi olmuştur.

ABD yönetiminin 2003 Irak müdahalesi konusunda BM Antlaşması Sistemi dışından ve bu sistemin yapısına karşı söylem ve eylemlerine rağmen, ABD ve İngiltere BM Güvenlik Konseyi kararlarını da müdahalenin meşrulaştırma araçları olarak kullanmak yolunu da izlemiştir. Bu durum Duncan'a göre, ABD'nin kendi doktrinine olan güvensizliğinin ifadesidir.⁹⁹ Bu çerçevede 20 Mart 2003'te İngiltere, BM Güvenlik Konseyi'ne gönderdiği mektupta, Irak'ın silahsızlandırılmasını gerektiren Güvenlik Konseyi kararlarını uygulamak hakkını ileri sürmüştür. ABD'nin BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu mektupta ise, 1991'deki ateşkesin temelini ortadan kalktığı ve 678 sayılı kararla verilen yetkilendirmeye dayanıldığı açıklanmaktadır. Diğer taraftan ise, ABD'nin ve uluslararası toplumun meşru müdafaa hakkı çerçevesinde hareket ettiği ileri sürülmektedir.¹⁰⁰ Ayrıca, 8 Kasım 2002 tarihinde kabul edilen 1441 sayılı Güvenlik Konseyi kararının Irak'a karşı kuvvet kullanma niteliğinde zorlayıcı tedbirlerin de uygulanabilmesi olanağını verdiği ABD ve İngiltere tarafından savunulmuştur. 1441 sayılı kararın sondan bir önceki paragrafında, Irak'ın, süregelen bir biçimde yükümlülüklerinin ihlali nedeniyle ciddi sonuçlarla karşılaşacağı konusunda, Konsey tarafından defalarca uyarıldığına dikkat çekilmiştir. Bu paragraf, ABD ve İngiltere tarafından, Irak'a karşı kuvvet kullanma yolunu açan bir diğer yetki dayanağı olarak yorumlanmıştır.¹⁰¹ Ancak bu yorumun Güvenlik Konseyi ve uluslararası toplumda genel bir kabul görmemesi karşısında, bu devletlerle birlikte İspanya tarafından yeni bir karar tasarisinin hazırlanması tercih edilmiştir. Bu yönde bir karar tasarisinin Konsey'deki oylamada, Fransa

⁹⁵ Avustralya Başbakanı John Howard ve Savunma Bakanı Robert Hill de ABD lehine bu tartışmaya katılmışlardır. Howard'a göre, devlet dışı terörizm konusundaki küresel sürecin yeni gerçekliklerini uluslararası hukuk yakalamalıdır. Robert Hill ise bu görüşler çerçevesinde BM Antlaşması 51. maddesinin değiştirilmesi talebinde bulunmuştur. Bkz. E.J. Duncan, 'Preventive War and International Law After Iraq', 22 Mayıs 2003, <http://www.globelaw.com/Iraq/Preventive_war_after_iraq.htm>, (4.4.2005).

⁹⁶ Hammond, *a.g.m.*, s.107.

⁹⁷ *Y.a.g.m.*, s.101.

⁹⁸ Bu konuda bir makale için bkz. Kenneth W. Stein, 'The Bush Doctrine: Selective Engagement in the Middle East', *Middle East Review of International Affairs*, Cilt:6, Sayı:2, Haziran 2002, ss.52-61.

⁹⁹ E.J. Duncan, *a.g.m.*, <http://www.globelaw.com/Iraq/Preventive_war_after_iraq.htm>.

¹⁰⁰ U.N. Documents, S/2003/350, 21 Mart 2003 ve U.N.Documents, S/2003/351, 21 Mart 2003. Aktaran Funda Keskin, 'Irak Savaşı ve Uluslararası Hukuk', *Hukuk ve Adalet*, Sayı:1, Ocak-Şubat-Mart 2004, s.13.

¹⁰¹ Turgut Tarhanlı, 'Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk', *Anayasa Yargısı Dergisi*, Cilt:20, ss.17,18, <<http://www.anayasa.gov.tr/anyarg20/ttarhanli.pdf>>, (15.6.2005).

ve Rusya gibi daimi üyelerce veto edileceğinin açıklanması, tasarının geri çekilmesine yol açmıştır. Sonuçta, ABD, İngiltere, İspanya ve Portekiz'in Azor adalarında yaptıkları zirve toplantısı sonrasında, ABD Başkanı George W. Bush bu devletlerin 'egemen yetkileri'ne (*sovereign authority*) dayanarak gerekli zorlayıcı tedbirlere başvuracaklarını açıklamış,¹⁰² 'a la carte multilateralism'in bir örneğini sunmuştur.

Irak müdahalesinin hukukiliği konusunda Bush paradigmasından bakanlar ile BM Şartı Sistemi'ni temel alanlar arasında ciddi görüş farklılıkları vardır. Bu görüş farklılıkları, BM Şartı'nın farklı yorumları ile çeşitlenmektedir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde ilk göze çarpan konu, ABD ve İngiltere'nin kuvvete başvurmayı kolaylaştırıcı bir kararın kabulüne ilişkin çabalarına muhalefet eden devletler topluluğunun bu muhalif tutumudur. Bu devletler uygulaması, Tarhanlı'ya göre genişletilmiş bir kuvvet kullanma hakkına ilişkin tek taraflı bir girişimin hukuki kabul edilmediği anlamına gelmektedir.¹⁰³

2003 yılı Irak müdahalesinin hukukiliğini savunan görüşlerin bir kısmı BM kararlarına vurgu yaparken, diğer bir kısmı da bu müdahaleyi meşru müdafaa kapsamında değerlendirmektedir. Nitekim John Yoo'ya göre, BM Güvenlik Konseyi kararı, müttefiklere kuvvet kullanma konusunda gerekli yetkilendirmeyi vermektedir. Ancak böyle olmasaydı bile, Irak müdahalesi meşru müdafaa kapsamında değerlendirilebilirdi.¹⁰⁴ İşte tam bu noktada ABD'nin Saddam Hüseyin rejimini 11 Eylül terör olayları ile ilişkilendirmesi ve kuvvet kullanma durumuna böyle bir dayanak bulması konusu önem kazanmaktadır. Irak'ın, iddia edildiği gibi, ABD'ye karşı, özellikle kitle imha silahları kullanılarak bir silahlı saldırı tehdidi yarattığını ortaya koyan kanıtlar bulunamamıştır.¹⁰⁵ Zaten bu tip kanıtlar olsa bile bu durumda bir müdahale Hammond'a göre önleyici meşru müdafaa kapsamı içinde olacağından BM Antlaşması'na aykırılık teşkil edecektir.¹⁰⁶ Ayrıca Güvenlik Konseyi'nin bu yönde bir kararı olmadığından ABD ve İngiltere'nin Irak'a karşı kuvvet kullanması uluslararası hukuk açısından temelsizdir.¹⁰⁷

SONUÇ

BM Antlaşması dönemine kadar kuvvete başvurma, devletler için bir hak olarak değerlendirilmiş, ancak gerek silahlı güce başvurulması, gerekse çatışmanın yürütülmesi bazı kurallara bağlanmıştır. BM Antlaşması'yla ise bütün üye devletlerin kuvvet kullanmaktan ve tehdidinden kaçınacakları bir sistem öngörülmüş, istisnai haller dışında kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. 1920 Milletler Cemiyeti Misakı, 1928 Briand-Kellog Paktı ve 1928–1945 arasında devletlerin uygulamaları belirli istisnalar dışında devletlerin kuvvet kullanımını yasaklayan bir örf ve adet kuralının varlığını göstermiş, böylelikle BM Sistemi örf ve adet hukuku tarafından da desteklenmiştir.

Bu temel yapı içinde, 1945 sonrasında uluslararası politika alanında ciddi değişimler yaşanmış, 1945 öncesi dönemde öngörülmeyen yeni tehditler ortaya çıkmış, 1945 öncesinde öngörülen tehditlerin de yıkıcı güçlerinde büyük artışlar olmuştur. Bu tehditlerin en önemlilerinden birisi de terörizmdir. Bu bağlamda, devletlerin terö-

¹⁰² Y.a.g.m., ss.18, 19.

¹⁰³ Y.a.g.m., s.19.

¹⁰⁴ John Yoo, 'International Law and the War in Iraq', *American Journal of International Law*, Cilt:97, Sayı:3, Temmuz 2003, ss.563, 564.

¹⁰⁵ Tarhanlı, a.g.m., s.20.

¹⁰⁶ Hammond, a.g.m., s.105.

¹⁰⁷ Keskin, a.g.m., s.27.

rizmle mücadele bağlamında kuvvet kullanımına başvurmaları hakkındaki tartışmalar özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında uluslararası politika gündeminin merkezine yerleşmiştir. Devletler, terörizm karşıtı önlemler konusunda varolan kuvvet kullanma kurallarını esnekleştirmeye dönük birçok strateji üretmişlerdir.

Bu stratejilerden ilki olan kuvvet kullanma yasağının terör karşıtı eylem konusunda dar yorumuna göre, kuvvet kullanımına dayanan terör karşıtı eylem, kuvvet kullanımı konusundaki genel yasağın kapsamı dışında değerlendirilmektedir. Böylelikle söz konusu kuvvet kullanma eyleminin BM Antlaşması 2. madde 4. fıkrasının bir istisnası olduğunu ispatlama yükümlülüğü ortadan kalkmaktadır. Stratejilerinden ikincisi olan kuvvet kullanma yasağının sınırlı istisnası görüşüne göre terörizme karşı kuvvet kullanma hakkı, kuvvet kullanma yasağının BM Antlaşması metnine yazılmamış sınırlı bir istisnasıdır. Üçüncü strateji olan meşru müdafaa hakkını terörist tehdit karşısında yeniden formüle etme girişimleri ise iki farklı şekilde işletilmektedir: BM Antlaşması 51. maddenin ve örf ve adet hukukundaki meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanması ile.

11 Eylül 2001 olayları, terörizm karşısında kuvvet kullanımı konusunda yukarıda aktarılan stratejiler konusunda yeni tartışmalar başlatmıştır. 11 Eylül olayları sonrası ilan edilen Bush Doktrini'nde terörist saldırıya karşı ABD stratejisi çizilmiştir. Bu stratejide temelde 'pre-emption' ve 'prevention' kavramları üzerinde durulmuştur. 'Pre-emption' yakın bir tehdide karşı taktik bir tepkiyi ifade ederken; 'prevention' uzun dönemli yahut henüz oluşmamış bir tehdide karşı stratejik bir tepkiyi ifade etmektedir. 'Prevention' kavramının belgeye eklenmesi, gelecekteki terörist saldırı hakkında somut kanıtların olmaması durumunda bile kuvvet kullanımına olanak tanıma yolunu açmaktadır. Bu kavram, saldırıya dönük niyet hakkında açık bir kanıt bulunmasa dahi BM Antlaşması 51. maddesi kapsamında kuvvet kullanımının mümkün olabileceği görüşüne dayanmaktadır. Bir başka ifadeyle, Bush doktrini, meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımının sadece silahlı saldırı karşısında değil BM Antlaşması md 2/4'ü ihlal eden her durum karşısında kullanılabileceğini ileri süren Reagan doktrininden de bir adım öteye gitmiştir. Bu doktrin, sınırları genişletilmiş bir önleyici meşru müdafaa girişimidir. Ancak, BM Antlaşması 51. madde hükmündeki hiçbir kayıt meşru müdafaa hakkının önleyici bir biçimde kullanılmasına imkân tanımamaktadır. Ayrıca BM hukuku gibi BM uygulaması da önleyici meşru müdafaaaya yer vermemektedir. BM Güvenlik Sistemi'nin çeşitli nedenlerle çalışmaması da önleyici meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımının meşruiyetine yol açmamaktadır.

Bush doktrini çerçevesinde bir taraftan önleyici meşru müdafaa tartışmaları sürdürülürken, zaman zaman terörizmle mücadele bağlamında bir destekleyici unsur olarak tek taraflı insani müdahale doktrinlerine de vurgu yapılmaktadır. Ancak insan hakları argümanının, terörist eyleme karşı kuvvet kullanma konusunda bir yan meşrulaştırma aracı olarak kullanılmasının önünde ciddi hukuksal engeller vardır. Nitekim insani müdahalenin kendisi uluslararası hukuka aykırıdır.

Terörizme karşı kuvvet kullanımı konusunda bu çalışma boyunca aktarılan tüm tartışmalar, en azından kısa ve orta vadede bu sorunun uluslararası politika ve hukuk alanlarında merkezi bir yer işgal edeceğinin göstergesidir.